

bija ziņojums par pētījumiem, lai noteiktu ģeogrāfiskās vides vēsturisko un mūsdienu piemērotību restaurētās Turaidas pils stabilitātes nodrošināšanai. Iepriekšējos gadu desmitos pils izpētē galvenie bija arheologi, arhitekti un restaurētāji, bet pēc 2002. gada pilskalna nogāzes nobrukuma liela uzmanība pievērsta paša pilskalna inženierģeoloģiskai un hidroģeoloģiskai izpētei, kam sekoja drenāžas ierīkošana un nogāzes nostiprināšana.

Baltijas jūras piekrastes zemju viduslaiku piļu pētnieku desmitā konference Somijā, kā arī regulāri izdotie konferences rakstu krājumi uzskatāmi parāda līdzšinējos sasniegumus pētniecībā nepilnu divdesmit gadu laikā kopš "Castella Maris Baltici" apvienības izveidošanas. Devīņdesmito gadu sākumā pētnieki galvenokārt pievērsās arheoloģiskajos izrakumos atsegto celtnu plānu un būvzīmes laikā fiksēto mūru studijām, savukārt tagad pētījumi aptver daudz plašāku problēmu loku. No vienas puses, konferencē iegūstamā jaunā informācija liecināja, ka viduslaiku piļu pētniecībā vēl ir daudz neizmantotu iespēju un jaunas metodes var dot nozīmīgus un negaidītus rezultātus. No otras puses, referāti parādīja ļoti atšķirīgu izpētes līmeni, ko noteikusi zinātnes dažādā finansiālā situācija Baltijas reģiona valstīs. Latvijas viduslaiku piļu arheologi ierobežoto līdzekļu dēļ eksakto zinātņu metodes nez vai tik drīz varēs lietot. Bet tieši tāpēc līdz labāku laiku pienākšanai un jauno izpētes metožu ieviešanai vajadzētu ierobežot izrakumus pilsdrupās lielos laukumos ar mērķi vākt senlietas un atsegt pilsdrupu mūrus, nenodrošinot pamatīgu, modernu dokumentēšanu.

Konferenču sērija "Castella Maris Baltici" turpināsies – pēc diviem gadiem Baltijas reģiona piļu pētnieku tikšanās notiks Dienvidzvidrijā. Kā solīja Novgorodas pārstāvis, nākamā gada laikā tiks izdots arī pirms diviem gadiem Krievijā notikušās devītās konferences rakstu krājums.

Ieva Ose

LATVIJAS UNIVERSITĀTES VĒSTURES NOZARES PROMOCIJAS PADOMĒ

2009. gada 10. jūnijā **Ineta Lipša** aizstāvēja disertāciju "Sabiedriskā tikumība Latvijā, 1918.–1940. gads"; zinātniskais vadītājs Dr. habil. hist. prof. Aivars Stranga, recenzenti – Dr. hist. prof. I. Butulis, Dr. hist. A. Kalnciema, Dr. hist. prof. A. Ivanovs.

Ar Latvijas Universitātes vēstures nozares Promocijas padomes 2009. gada 10. jūnija lēmumu Inetai Lipšai piešķirts doktores grāds vēstures nozares Latvijas vēstures apakšnozarē.

CURRICULUM VITAE

Ineta Lipša dzimusi 1970. gadā Ogrē Latvijā. 1993. gadā absolvējusi LU Vēstures un filozofijas fakultāti, iegūstot vēsturnieces, vēstures pārsniedzējas profesionālo kvalifikāciju. 2004. gadā ieguvusi humanitāro zinātņu maģistres grādu vēsturē. 2007. gadā beigusi LU vēstures doktora studiju programmu.

No 1993. līdz 2006. gadam strādājusi par žurnālisti dažādos preses izdevumos. Pēdējā darbavietā no 2002. līdz 2006. gadam – AS “Lauku Avīze”. No 2007. gada strādā par “Latvijas Vēstures Institūta Žurnāla” atbildīgo redaktori un pētnieci LU Latvijas vēstures institūta Viduslaiku, jauno un jaunāko laiku pētniecības nodaļā.

Publicēti 16 zinātniskie raksti Latvijā, viens raksts ārzemju rakstu krājumā. Piedalījies ar referātiem septiņās starptautiskās konferencēs Latvijā, Lietuvā, Vācijā.

Promocijas darba “Sabiedriskā tikumība Latvijā, 1918.–1940. gads” kopsavilkums (saīsināts)

Tēmas aktualitāte

Kopš 20. gadsimta 70.–80. gadiem arvien lielāka uzmanība vēstures pētniecībā tiek pievērsta sociālajai vēsturei. Šāda pieeja būtiski paplašina vēsturiskā redzējuma horizontu, jo uzmanības centrā novieto sabiedrību un cilvēku, nevis varu, valsti un tās institūtus un tādējādi ļauj pievērsties tēmām, kuras pirms tam ignorēja kā maznozīmīgas, un izzināt plašākus sabiedrības pagātnes slāņus. Varas struktūras un tās institūcijas neapšaubāmi būtiski ietekmēja pagātnes notikumu gaitu, taču vara balstās uz tiem sociāli politiskās prakses līmeņiem, kuru izcelsme meklējama sabiedrībā plaši izplatītajos priekšstatos par to, kas ir “labi” un kas – “slikti”. Latvijas historiogrāfijā sociālā vēsture vēl ir maz pētīta joma. Viena no iespējām, kā vispusīgāk izprast Latvijas pagātnei starpkaru periodā, ir aplūkot to caur sabiedriskās tikumības problemātiku. Tādējādi promocijas darbs var sniegt jaunu skatījumu uz Latvijas 20. gadsimta starpkaru posma sociālo vēsturi.

Ar jēdzienu “sabiedriskā tikumība” (*public morality*) tradicionāli tiek saprastas varas policejiskās pilnvaras sabiedriskās veselības, drošības un tikumu aizsardzības nodrošināšanai.¹ Sabiedrisko tikumus aizsargājošā likumdošana (jeb morāles likumdošana) aizliedz vai ierobežo rīcību, kas tiek uzskatīta par to personu reputāciju un tikumisko labklājību bojājošu, kuras tajā iesaistās, rādot sliktu piemēru citiem. Morāles likumdošana visbiežāk aizliedz vai ierobežo prostitūciju, pornogrāfiju un citus seksuālo netikumu veidus, kā arī azartspēļu spēlēšanu, cietsirdīgu izturēšanos pret dzīvniekiem un narkotiku lietošanu. Latvijā laikā no 1918. līdz 1940. gadam sabiedriskās tikumības jēdziens tika lietots tiesību aktos, normējot noteiktas sociālās parādības, kā arī izmantots publicistikā. Ar šo jēdzienu tika apzīmētas divpadsmit sociālās parādības – ārļaulības bērni, aborti, homoseksuālisms, nekaunīga izturēšanās, prostitūcija un veneriskās slimības, pašnāvības, ubagošana, cietsirdīga izturēšanās pret dzīvniekiem, kā arī pornogrāfija, žūpība, narkomānija un azartspēļu spēlēšana.

Pētījuma mērķis, uzdevumi un metodes

Promocijas darba mērķis ir izpētīt sabiedrisko tikumību Latvijā no 1918. līdz 1940. gadam, aplūkojot to kā vēsturisku procesu, ko ietekmē atiecīgā laikmeta sociālpolitisko un kultūrvēsturisko faktoru mijiedarbība. Tā sasniegšanai noteikti šādi uzdevumi:

1. Parādīt vēsturisko kontekstu, kas ietekmēja sabiedriskajai tikumībai raksturīgo sociālo parādību determinētību.

¹ The Oxford Companion to Philosophy / Ed. by Ted Honderich. Second Edition. – Oxford: Oxford University Press, 2005. – P. 769.

2. Analizēt cilvēku priekšstatus par sabiedrisko tikumību un to veidojošajām sociālajām parādībām, kā arī minēto priekšstatu formulēšanā izmantoto retoriku.

3. Izpētīt sabiedriskās tikumības normas, sociālās parādības un valsts politiku to savstarpējā mijiedarbībā.

Promocijas darbā izzināta sabiedrisko tikumību veidojošo sociālo parādību esamība Latvijas starpkaru sociālajā realitātē, tāpēc pētnieciskā uzmanība centrēta uz vispārējām situācijām, kas bija raksturīgas visiem iedzīvotāju slāņiem. Pētījumā izmantoti piemēri, kas atklāj laikmeta sociālpolitiskās situācijas īpatnības un starpkaru perioda cilvēku mentalitāti. Izvēlēta pieeja paredz kā izpētes instrumentu izmantot pētāmajā laikā lietoto terminoloģiju, kas ļauj maksimāli izprast attiecīgā laika cilvēku dzīves pieredzi un tādējādi atsegt tajā savdabīgo.

Darbā izmantotas tradicionālās vēstures izpētes metodes – problēmu hronoloģiskā, vēsturiski ģenētiskā, vēsturiski salīdzinošā un psiholoģiskā metode, bet statistikas datu apstrādē – statistiskās analīzes metode.

Pētījuma hronoloģiskās robežas

Laika posmā starp abiem pasaules kariem cilvēki bija spiesti vecās normas pielāgot jaunajai situācijai vai pat radīt jaunas, lai nodrošinātu ikdienas dzīves komfortu, un tieši uz ikdienas dzīves norisi attiecas sabiedriskās tikumības problemātika. Tēmas hronoloģiskās robežas noteiktas, balstoties uz Latvijas Republikas pastāvēšanas laiku līdz neatkarības zaudēšanai, – no 1918. gada līdz 1940. gadam. Tā kā izpēte koncentrēta uz miera laika ikdienas normēšanas analīzi, tad netika pētīti periodi, kad Latvijas teritorijā notika tieša karadarbība (Latvijas Neatkarības karš, 1918–1920).

Pētījuma avoti

Sabiedriskās tikumības vēsture pētīta, balstoties uz Latvijas arhīvu materiāliem, kā arī latviešu un Latvijas krievu preses publikācijām par sabiedrisko tikumību veidojošajām sociālajām parādībām Latvijā apskatāmajā periodā. Tāpat izmantoti pētījumi par Latvijas politisko, sociālo un kultūras vēsturi, kā arī vēsturnieku darbi par sabiedriskās tikumības vēsturi Eiropas valstīs. Apjoma un tematikas ziņā plašāko npublicēto avotu grupu veido Latvijas Valsts vēstures arhīva materiāli.

Pētījuma struktūra

Promocijas darbs sastāv no ievada, avotu un literatūras apskata, trim nodaļām un secinājumiem. Pētījuma izklāstā izmantots problēmu hronoloģiskais princips – uzmanība primāri vērsta uz katrai sociālajai parādībai raksturīgo iekšējo problēmu izvirzīšanu, to nozīmes atklājumu un analīzi – no normas uz cilvēka rīcību, kas radīja sabiedriskajā tikumā iekļautās sociālās parādības, uz kurām savukārt reaģēja valsts vara un laikabiedri. Sabiedriskajai tikumībai piederīgās sociālās parādības raksturoja cilvēku brīvā laika un privātās dzīves jomas, uz ko arī tiek balstīta pētījuma struktūra.

Pirmajā nodaļā “Sabiedriskās vides raksturojums: 1918–1940” analizēta sabiedriskā vide Latvijā no 1918. līdz 1940. gadam. Promocijas darbā izmantotais sabiedriskās vides jēdziens tiek aplūkots Latvijas sabiedrības urbanizācijas un demogrāfiskās attīstības, kā arī to radīto problēmu vērtējuma kontekstā. Tādējādi pētījumā sniegtais sabiedriskās vides raksturojums

pirmajā apakšnodaļā ietver lauku un pilsētu iedzīvotāju attiecību un masu kultūras mediju (radiopārraižu un kino demonstrējumu) ietekmes analīzi. Otrajā apakšnodaļā noskaidroti sabiedrības vēstures demogrāfiskie aspekti (situācija laulību un to šķiršanas jomā). Savukārt trešajā apakšnodaļā analizēta minēto jomu problemātikas apspriešanās izmantotās retorikas ietekme uz priekšstatiem par sabiedrisko tikumību Latvijā no 1918. līdz 1940. gadam.

Otrajā nodaļā "Privātā dzīve" analizētas tās sociālās parādības, ar kuru normēšanas starpniecību vara un sabiedriskā doma centās regulēt jautājumus, kas attiecās uz cilvēku privāto dzīvi. Astoņās apakšnodaļās analizētas sabiedrisko tikumību raksturojošās sociālās parādības – ārļaulības bērni, aborti, homoseksualisms, nekaunīga uzvedība, prostitūcija un veneriskās slimības, pašnāvība, ubagošana un cietsirdīga izturēšanās pret dzīvniekiem. Raksturoti šo sociālo parādību tiesiskie aspekti, pētītas problēmas, kuras radīja normu pārkāpšana, aplūkots, kā vara un sabiedrība mēģināja tās atrisināt.

Trešajā nodaļā "Brīvais laiks" analizētas sociālās parādības, ar kuru normēšanas starpniecību vara un sabiedriskā doma centās regulēt jautājumus, kas attiecās uz brīvā laika pavadīšanu. Četrās apakšnodaļās aplūkota attiecīgi pornogrāfijas pieejamība, alkoholisko dzērienu lietošana, narkotiku lietošana un azartspēļu spēlēšana.

Pētījumu papildina 35 diagrammas, kas sniedz statistisko informāciju par atsevišķu sociālo parādību apjomu laikā no 20. gadsimta 20. gadu sākuma līdz 30. gadu beigām, kā arī atspoguļo attiecīgo parādību norises dinamiku laika gaitā.

Īss pētījuma saturs

1. nodaļa. Sabiedriskās vides raksturojums: 1918–1940

Priekšstatos par sabiedrisko tikumību Latvijā 20. gadsimta 20.–30. gados pirmajā vietā liktas tautas, nevis indivīda intereses, kas nozīmēja, ka sabiedriskās domas pārstāvji savā retorikā izmantoja tradīciju sabiedriskās tikumības problēmas aprakstīt, pretstatot notikumiem, parādībām, procesiem, ko paskaidroja ar modernā jēdzienu. Starpkaru perioda publicisti pilsētu mēdza asociēt ar moderno, ko vienādoja ar procesiem, parādībām, notikumiem, ko nereti novērtēja nosodoši. Pilsētas nevēlamo tēlu no 20. gadu vidus periodikā uzturēja pilsētu multinacionālisma un urbanizācijas tēmas. Autoritārā ideoloģija negatīvi vērtēja pilsētu tikai pirms apvērsuma, turklāt Kārļa Ulmaņa režīms, īstenojot nacionālisma ideoloģiju, centās novērst Rīgas kā "svešā" attēlojumu.

Dzimumu disproporciju, kas Latvijā bija izveidojusies pēc Pirmā pasaules kara iedzīvotāju grupā no 20 līdz 24 gadiem, par zemu uzskatīto dzimstību, laulību šķiršanu cilvēki uztvēra kā uztraucošu parādību, tāpēc neprecēto vīriešu jautājumus līdz 30. gadu vidum, bet pēc tam abu dzimumu neprecēto indivīdu jautājums bija pastāvīgs sabiedriskās domas raižu avots un vienlaikus iespēja prasīt ierobežot neprecētos, neļaut šķirties, uzsvērt neproduktīvas seksuālās aktivitātes grēcīgumu, nosodīt komercializētu seksuālo uzvedību.

Tādējādi lielu uzmanību cilvēki pievērsa ar seksuālo morāli saistītajiem jautājumiem. Specifika bija tā, ka presē dominēja konservatīvie uzskati, kas par vērtību uzskatīja seksuālo (bērnu) ražošanu, nevis seksuālo (baudas) patēriņu. Tomēr atšķīrās tas, ko cilvēki darīja (prakse), un tas,

ko un kā viņi par to publiski runāja. Presē (vārdos) seksuālais patēriņš tikai nosacīti tika vērtēts pozitīvi, kamēr dzīvē (rīcībā) notika pretējais. To apliecina arī statistiska – noslēgto laulību un dzimstības rādītāju salīdzinājums, šķirto laulību skaits. Publiskajā telpā cilvēki neatzina seksuālo patēriņa vērtību, tomēr tas liecināja tikai par to, ko viņi publiski atzina par vēlamu. Turklāt tas apliecina nevis vairākuma uzskatus, bet to, ka vairākums publicistu savu un preses misiju atbilstoši jaunlatviešu iedibinātajai tradīcijai izprata kā iespēju un nepieciešamību audzināt tautu un rūpēties par tautas, nevis indivīda interesēm.

2. nodaļa. Privātā dzīve

Pārmaiņas ir konstatējamas ne tik daudz pašos sabiedriskās tikumības priekšstatos, cik vienu uzskatu pārstāvošās cilvēku grupas uzvarā pār otru, ko noteica ieinteresēto grupu ietekme presē vai varas iestādēs. Tomēr priekšstatu maiņu noteica citi faktori. Aborta jautājumā tā bija sava veida netaisnības izjūta, kas izpaudās sabiedriski aktīvo sieviešu prasībā atcelt valsts aizbildniecību pār sievietes miesu un nodot lemsānu par to pašas sievietes ziņā. Latvijā 1933. gadā legāla aborta izdarīšanas iespējas tika paplašinātas ar atļauju to veikt smagu sociālo apstākļu dēļ. Šo normu atcēla 1935. gada vasarā autoritārā režīma laikā. No 1938. gada lēmumu par aborta izdarīšanu driktēja pieņemt tikai Eigēnikas komisija, nevis individuāls ārsts.

30. gadu otrajā pusē Kārļa Ulmaņa autoritārais režīms taktiku no pierunāšanas mainīja uz piespiešanu arī jautājumos, kas attiecās uz reproductīvo dzīvi. 1937. gadā tika pieņemti Likuma par sociālo apgādību grozījumi, kas valstij deva tiesības iejaukties pilsoņu civiltiesiskajās attiecībās, lai ar kriminālām sankcijām piespiestu maksāt alimentus. Lai cik cīniski izklausītos, autoritārā valdība ar represīvo politiku ieviesa dzimumu līdztiesību (to apspiestībā). Aizliegums izdarīt abortu sociālo apstākļu dēļ liecina, ka pilsones valsti interesēja nevis kā personības, bet kā ķermeņi, kas atražo nāciju. Valsts vairs neatstāja arī pilsoņu (tēvu) brīvās gribas ziņā izlemt, vai viņi finansiāli rūpēsies vai tomēr nerūpēsies par saviem bērniem. Tādējādi, aizliedzot abortu un paredzot kriminālās sankcijas pret alimentu nemaksātājiem, valsts rūpējās par jauno pilsoņu tiesībām. Valsts iejaukšanās civiltiesiskajās attiecībās atviegloja dzīves apstākļus ne tikai mātēm, kuras audzināja ārļaulības bērnus, bet arī šķirtajām sievietēm un viņu bērniem. Tas varētu būt viens no aspektiem, kas veidoja autoritārās valdības popularitāti vienas iedzīvotāju daļas vidū.

Homoseksuāļu kriminālās sodāmības ziņā (par pederastijas aktu un tā mēģinājumu paredzēja ieslodzīt cietumā uz vismaz trim mēnešiem, bet no 1933. gada – cietumā, nenosakot konkrētu laiku) situācija Latvijā bija atbilstoša tā laika Eiropas praksei – 20. gadsimta 20.–30. gados pederastiju sodīja arī Anglijā un Vācijā, turpretim Francijā likums to neaizliedza, arī Padomju Savienībā tā bija legāla līdz 1934. gadam. No 1926. līdz 1938. gadam Latvijā apriņķu un pilsētu tiesu ārsti izdrija 80 medicīniskās ekspertīzes homoseksuālisma gadījumos. Savukārt normu par nekaunīgu izturēšanos miesaskārīgā vai citā prettikumiskā darbībā galvenokārt piemēroja prostitūtām un tiem, kuri nodarbojās ar seksu publiskajā telpā. Kā nepieklājīgu uzvedību cilvēki uztvēra arī atrašanos kailam vietā, kur to varēja redzēt citi. Tādējādi aktivitātēs, kas publiskajā

telpā demonstrēja seksualitāti, par vēlamu atzina ievērot distanci starp dzimumiem. Attieksmē pret kailumu dominēja pārlicība, ka tas ir slēpjams, nevis demonstrējams.

Ne visas sociālās parādības normēja tikai Sodu likumi. Pašnāvībai, prostitūcijai un veneriskajām slimībām tika pievērsta detalizētāka uzmanība.

Arī cietsirdīgu izturēšanos pret dzīvniekiem vara centās novērst ar detalizēti izstrādātu noteikumu starpniecību, kas deva tiesības dzīvnieku aizsardzības biedrību biedriem slimus, ievainotus zirgus, suņus un citus dzīvniekus aizturēt un ar policijas palīdzību nogādāt veterinārajās slimnīcās vai dzīvnieku patversmēs. Autoritārā režīma sludinātās dzimstības paaugstināšanas politikas kontekstā 1937. gadā tika nosodīti "suņu kultūras" upuri, kuriem pieskaitīja bezbērnu ģimenes, jo tajās bērnus aizvietoja ar suņiem un kaķiem.

Ubagošanas nosodītāji uzsvēra, ka tieši spekulēšana ar cilvēku līdzjūtību padara ubagus par "sabiedriski netikumīgākiem liekuļotājiem". Ubagošanas apkarošanas mērķis bija pieradināt šādus cilvēkus pie godīgas darba dzīves. Tās pamatojums – valsts un pašvaldības iestādes apgādā visus, kuriem palīdzība ir nepieciešama, tāpēc ubagošana ir noziegums, un to dara galvenokārt profesionālie ubagotāji.

3. nodaļa. Brīvais laiks

Pornogrāfijas problemātiku aktualizēja iedzīvotāju vēlēšanās nejust diskomfortu, lasot presi un apskatot tajā publicētos attēlus, jo 20. gadu vidū pēkšņi salīdzinoši milzīgu publicitāti publiskajā telpā – ilustrētajā presē un kinematogrāfā – ieguva sievietes ķermeņa novietošana izklaides centrā. Pieejamo literatūru Latvijā ierobežoja trīs saraksti: Aizliegtās, ārzemēs izdotās, Latvijā ievest un izplatīt aizliegtās literatūras saraksts (pirmais rīkojums izdots 1924. gada 1. decembrī), Aizliegtās Latvijā iespīstās literatūras saraksts (pirmais rīkojums izdots 1925. gada 23. oktobrī) un Sēnalu un neķītrību literatūras saraksts (pirmais publicēts 1927. gada 20. jūlijā). Pastāvēja arī kino, izrāžu un divertismentu cenzūra. Par nepieklājīgām uzskatītās izpaušmes literatūrā, kino un izrādēs valsts vara ierobežoja, lai pasargātu nācīgas jauno paaudzi un tādējādi nodrošinātu valsts pastāvēšanu nākotnē.

Alkoholisko dzērienu lietošanu Latvijā ierobežoja Žūpības apkarošanas likums, kas no 1925. līdz 1927. gadam (ieskaitot) tik stingri regulēja šo jomu, ka tika raksturots kā otrs stingrākais likums Eiropā pēc Somijā spēkā esošā. Alkohola tirdzniecība gan bija atļauta, tomēr ne vien 2. šķiras, bet arī 1. šķiras traktieros to drīkstēja pārdot tikai līdz desmitiem vakarā, bet svētdienās vispār nedrīkstēja.

Ar Žūpības apkarošanas fonda starpniecību valsts finansēja pretalkohola propagandu. Žūpības apkarošanas apsvērumu dēļ ieviestās normas pakāpeniski liberalizēja no 1928. gada, kad atcēla ierobežojumus 1. šķiras restorāniem (atļāva strādāt līdz pulksten 2 naktī katru dienu). Tādējādi norma bija mēreni dzert legāli nopirkto alkoholu, un dzīvē šo normu izdevās nostiprināt 30. gados, īpaši 30. gadu otrajā pusē.

Narkomānija visvairāk bija izplatīta galvaspilsētā Rīgā. Citur Latvijā narkomāni bija sastopami lielākajās pilsētās. Latvijas valsts attieksme bija viennozīmīga – tā rūpējās, lai Latvijas iedzīvotājiem narkotikas būtu pieejamas tikai medicīniskos nolūkos.

Vara ar parlamenta vai valdības lēmumiem legalizēja noteiktas azartspēles, par normu izvirzot spēli, kuras peļņa tiek novirzīta labdarībai un sabiedriski noderīgiem mērķiem. Krievijas impērijā bija aizliegtas visa veida azartspēles, un arī jaunajā Latvijas valstī attiecīgs aizliegums bija norma līdz 1922. gada 3. augustam, kad valdība noteica, ka spēles, kuras atļāvis iekšlietu ministrs, nav uzskatāmas par aizliegtām. Latvijā tika atļautas šādas azartspēles: loto – līdz 1923. gada 1. maijam un no 1923. gada 22. maija līdz 1924. gada 25. septembrim, kazino spēles – no 1922. gada 17. novembra līdz 1923. gada 12. maijam un no 1923. gada 9. jūnija līdz 1925. gada 24. septembrim, totalizators – no 1925. gada 13. aprīļa līdz 20. decembrim un no 1932. gada 18. septembra līdz padomju okupācijai, naudas spēļu automāti – no 1933. gada vasaras sezonas līdz padomju okupācijai. Kāršu spēles tika uzskatītas par azartspēlēm, tomēr tās drikstēja spēlēt slēgtās iestādēs – biedrībās un klubos, kuru statūti paredzēja attiecīgas tiesības, bet nedrīkstēja privātos dzīvokļos vai publiskajā telpā.

Secinājumi

Sabiedriskajai tikumībai piederīgo sociālo parādību apjoms pētāmajā laika posmā bija šāds. Apmēram četri tūkstoši bērnu ik gadu Latvijā dzima ārļaulībā. Ik gadu reģistrēja apmēram četrus tūkstošus abortu, kamēr neregistrēto (kriminālo) abortu skaits tika vērtēts uz vismaz 20 tūkstošiem. Nenosakāms bija homoseksuāļu skaits. Publiski netika apšaubīts, ka tas, ko homoseksuāļi dara, ir pret dabiski, tomēr sabiedrību vairāk uztrauca neprecētie laikabiedri. Nekaunīga uzvedība publiskajā telpā tika saistīta ar atkālināšanos un seksuālo attiecību demonstrāciju. Valstī ik gadu uzskaitē atradās apmēram 700 reģistrēto prostitūtu, kamēr neregistrēto prostitūtu skaits nebija zināms. 20. gadu beigās un 30. gados valstī ar veneriskajām slimībām ik gadu slimoja vidēji 10 tūkstoši cilvēku. Maksimālais pašnāvnieku skaits (663) tika reģistrēts 1928. gadā. Neķītrību (par pornogrāfisku sauktā) literatūra publiskajā telpā bija faktiski nepieejama. No alkoholisma Rīgā 30. gados ambulatori ārstējās apmēram 200–500 cilvēku gadā, bet no narkomānijas – apmēram 30. No azartspēlēm atkarīgo skaitu nebija iespējams precīzi noteikt, tomēr spēlēšana nebija masveida parādība. Kazino pastāvēja tikai trīs gadus (1922–1925). Totalizatorā, kas bija pieejams tikai Rīgā (1939. gada sākumā Rēzeknē atvērtais totalizators situāciju līdz padomju okupācijai būtiski ietekmēt nevarēja), 30. gadu pirmajā pusē spēlēja apmēram 400 cilvēku, kamēr 30. gadu otrajā pusē – apmēram 1500 cilvēku. Latvijas lielākajās pilsētās pieejamo naudas spēļu automātu spēlētāju skaits nebija nosakāms. Ubagu skaits Rīgā 20. gados svārstījās no 900 līdz 300 cilvēkiem, kamēr 30. gados saruka no 300 līdz 120 cilvēkiem. Nebija iespējams noteikt, cik lielā mērā bija izplatīta cietsirdīga izturēšanās pret dzīvniekiem, tomēr krimināllietas par tādiem nodarījumiem tika regulāri iztiesātas.

Publiskajā telpā uzturētais satraukums par minētajām sociālajām parādībām atklāj simbolisko nozīmi, kādu sabiedriskās tikumības jomai piešķīra cilvēki. Viņi satraucās ne tik daudz par statistiskā fiksētajiem datiem, cik par to, ko iedomājās, – par iespējamo nelegālo abortu skaitu, par neregistrēto prostitūtu karapulkiem. Svarīgs bija nevis pārkāpēju skaits, bet pārliecība, ka tā darīt nav labi. Turklāt, jo skaitliski mazāk izplatīta bija attiecīgā parādība, jo biežāk cilvēku priekšstatus par to veidoja ar sociālo statusu un seksuālo

orientāciju saistīti stereotipi un aizspriedumi, atbilstoši kuriem tika uztvertas tādas cilvēku grupas kā narkomāni, homoseksuāļi, ubagi un prostitūtas.

Par aizsargājamu grupu tika uzskatīta jaunatne. Efektīvākais veids, kā panākt ierobežojumus, bija prasība nodrošināt tautas pastāvēšanu nākotnē, par kuras simbolu uzskatīja jauno paaudzi. Minētā iemesla dēļ 1927. gadā tika izveidots un līdz pat padomju okupācijai regulāri papildināts Sēnalu un neķītrību literatūras saraksts. Ierobežojumi un aizliegumi ar mērķi izskaust pornogrāfiju cilvēkos uzturēja pārliecību, ka publiski iztirzāt seksuālās dzīves jautājumus ir nepiedienīgi. Otra aizsargājamā grupa bija trūcīgie iedzīvotāji – laucinieki un strādnieki, kurus sabiedriskā doma asociēja ar latviešu tautu. Sabiedriskā doma, kuru pārsvarā formulēja un veidoja buržuāzijas pārstāvji, kuriem svarīgas bija vidusšķiras vērtības, uztvēra mazturīgos, to skaitā strādniekus, kā īpaši jutīgus pret kārdinājumiem, ko radīja pēckara sociālā realitāte. Tāpēc viņus centās nosargāt no viņiem pašiem. Rūpēs par viņiem 20. gadu vidū vara īstenoja sociālās aizsardzības politiku (valsts aizbildniecību).

Apsvērums, ka pēc kara ir pagājis pietiekami ilgs laiks, lai beidzot visās dzīves jomās, arī cilvēku uzvedībā atkal valdītu kārtība, noteica to, ka sabiedriskā doma pievērsās sociālajām parādībām, kuru normēšana ietekmēja iedzīvotāju brīvā laika pavadīšanas iespējas. Loto klubus, kazino un totalizatoru 20. gadu vidū aizliedza tāpēc, ka mantrausību pietiekami daudz cilvēku vēl joprojām uzskatīja par grēku. Kaut gan starpkaru posmā reliģijas ietekme bija vājinājusies un tās uzturētās vērtības sekularizējušās no savām reliģiskajām saknēm, tomēr domāšanas klišeja palika un tai tika piemērota modernā realitāte. Azartspēļu aizliegšanas nepieciešamība tika pamatota ar to, ka pelna cittautiešu privātuzņēmēji. Tādējādi vara starpkaru Latvijā izvēlējās reglamentēt komerciālo netikumu, nevis tieši normēt privāto uzvedību. Savukārt, regulējot biznesu – par apšaubāmu atzītas literatūras tirdzniecību, alkoholisko dzērienu un narkotisko vielu pārdošanu, azartspēļu spēlēšanu, vara un sabiedriskā doma centās radīt sociālo vidi, kas veicinātu bībeliskus standartus cilvēku uzvedībā.

No sociālās aizsardzības politikas vara atteicās jau 20. gadu beigās, sākot pāreju uz racionālu politiku. No 1928. gada pakāpeniski liberalizēja Žūpības apkarosšanas likumu. Totalizatoru atļāva 1932. gadā, bet naudas spēļu automātus – 1933. gadā, nosakot, ka azartspēļu peļņa veicinās sociālo taisnīgumu, jo caur labdarības organizācijām no 1934. gada tiks pabalstīti tuberkulozes slimnieki, kara invalīdi un veterāni. Tomēr atvieglojumi netika attiecināti uz pornogrāfijas apkarosšanu tekstos un kino.

Priekšstati par sabiedrisko tikumību Latvijā 20. gadsimta 20.–30. gados mainījās tikai attiecībā uz ārļaulības bērniem – īpaši autoritārā režīma ideoloģija vēstīja, ka tādas mātes attaisno fakts, ka viņas audzina jaunus valsts pilsoņus. Kriminālsodu vājināšanas vai pastiprināšanas process varētu atspoguļot iedzīvotāju pārliecību par attiecīgās sociālās parādības bīstamību. 1933. gadā sodi tika palielināti par cietsirdīgu izturēšanos pret dzīvniekiem un par apzināti nekaunīgu sacerējumu vai notēlojumu izplatīšanu, turklāt tika noteikta atbildība par atrašanos publiskā telpā narkotiku skurbumā. Savukārt sods par inficēšanu ar veneriskajām slimībām, par pederastiju un abortu, par pašnāvības veicināšanu tika

samazināts. Netika mainīta kriminālatbildība par prostitūciju, nekaunīgu uzvedību, azartspēļu spēlēšanu, ubagošanu, žūpību.

Paralēli kriminālsodiem tika izstrādāti arī noteikumi. Detalizēti tika reglamentēta venerisko slimību (prostitūcijas), tā dēvētās pornogrāfijas un žūpības apkarošana, cietsirdīga izturēšanās pret dzīvniekiem. Pārējās sociālās parādības, uzspiežot nerakstītās normas, centās ietekmēt sabiedriskā doma. Neskatoties uz to, ka likums normēja tikai kādu konkrētu uzvedības izpausmi, ko ietvēra kāda sociālā parādība (piemēram, prostitūtas nepieklājīgu uzvedību publiskajā telpā), sabiedriskā doma nosodīja prostitūciju kā tādu, kaut gan likums to atļāva. Tāds vērtējums tika attiecināts uz visām sabiedriskajā tikumā iekļautajām sociālajām parādībām.

Valsts politikas tikumības uzspiešanā un indivīda brīvības problēmā robeža bija 30. gadu otrā puse, kad Kārļa Ulmaņa autoritārās varas taktika no pierunāšanas tika mainīta uz piespiešanu. Ar 1936. gadā atvērtā Valmieras darba nama starpniecību vara ierobežoja ubagu, alkoholiķu, narkomānu un prostitūtu rīcības brīvību. Arī jautājumos, kas attiecās uz privāto – reproductīvo dzīvi, taktika no pierunāšanas mainījās uz piespiešanu. 30. gadu beigās pašvaldības iestādes bija gatavas regulēt ģimenes attiecības, jo to atstāšana pašu cilvēku tikumisko uzskatu ziņā nebija izdevīga valstij, kas cerēja sagaidīt iespējami lielāku pilsoņu skaitu. Sociālo parādību ierobežojumus, kas skāra privāto dzīvi, pamatoja ar ekonomiskajām vajadzībām, bet aizbildināja ar emocionāli iedarbīgo grēka retoriku.

Tādējādi Latvijā parlamentārās demokrātijas laikā priekšstatu nomainītu izraisīja sabiedriskā iniciatīva, jo normatīvās regulācijas maiņu (iestrādi likumos) vismaz līdz 1934. gada 15. maija valsts apvērsumam panāca sabiedriskās domas izturētāji, savukārt Kārļa Ulmaņa autoritārajā režīmā – valsts varas iniciatīva. Parlamentāro demokrātiju raksturo diskusiju dažādība, savukārt autoritāro režīmu – pareizā viedokļa uzspiešana. Autoritārā režīma politiku noteica mērķis panākt, lai cilvēki savā morālajā vērtību sistēmā tikumus un vērtības uztver nevis individuāli un relatīvi, bet kā absolūtus pienākumus, tomēr tā balstījās uz tiem pašiem priekšstatiem, kas pastāvēja parlamentārās demokrātijas laikā. Vēl vairāk – izmantoja parlamentārās demokrātijas jau izstrādāto vai izstrādāt sāktu likumdošanu (kontinuitātes nebija tikai jautājumā par to, vai legalizējams aborts sociālo apstākļu dēļ). Tādējādi parlamentārās demokrātijas un autoritārā režīma atšķirība sabiedriskās tikumības jautājumu politikā konstatējama nevis gribā atrisināt minētās sociālās problēmas, bet rīcībā. Autoritārais režīms uzspieda priekšstatu, ka nevis indivīda, bet valsts intereses ir primāras.

Jaunā Latvijas Republika sāka risināt sabiedriskās tikumības problēmas, pārņemot savā likumdošanā Krievijas impērijas pieredzi. Tomēr Pirmais pasaules karš vēl vairāk saasināja jau 20. gadsimta sākumā konstatētās pārmaiņas urbanizācijas procesos, seksuālajās attiecībās. Latvijai, tāpat kā citām valstīm Eiropā, nācās pielāgoties modernās dzīves realitātei un meklēt arī jaunas metodes problēmu novēršanai. Laikā no 1918. līdz 1940. gadam sabiedriskās tikumības problemātikas jomā vara centās to darīt, izpildot līgumus, kuriem Latvijas valsts pievienojās, iestājoties Tautu Savienībā, ņemot vērā citu Eiropas valstu politikas piemērus, kā arī Latvijas publiskajā telpā dominējušo sabiedrisko domu līdz Kārļa Ulmaņa valsts apvērsumam 1934. gadā, bet pēc tā – autoritārā režīma ideoloģijas nostādnes.